

Kamu Diplomasisinde Post-Truth: Bir Meydan Okuma Olarak Dezenformasyon

Post-Truth in Public Diplomacy: Disinformation as a Challenge

Araştırma Makalesi / Research Article

**Sorumlu yazar/
Corresponding author:**
Muharrem Ekşi

ORCID:
0000-0003-2323-7898

Geliş tarihi/Received:
03.10.2022

**Son revizyon teslimi/Last
revision received:**
03.11.2022

Kabul tarihi/Accepted:
04.11.2022

Yayın tarihi/Published:
10.12.2022

Atıf/Citation:
Ekşi, M. (2022). Kamu diplomasisinde post-truth: Bir meydan okuma olarak dezenformasyon. *İletişim ve Diplomasi*, 9, 3-24.

doi: 10.54722/
iletisimvediplomasi.1183447

Muharrem EKŞİ

ÖZ

Bu araştırmada post-truth (hakikat sonrası) durum ve dezenformasyon sorunsalı temelinde kamu diplomasisinin dönüşümü, karşılaştığı meydan okumalar ve bunlara nasıl cevap verdiği analiz edilerek tartışılacaktır. Bu çerçevede makalenin temel araştırma sorusu, hakikat sonrası durumun ve yeni bilişim aktörlerinin kamu diplomasisini nasıl etkilediği, nasıl bir dönüşüme zorladığı ve bu bağlamda dezenformasyon sorunsalının nasıl bir meydan okuma oluşturduğu ve buna karşı kamu diplomasisinin nasıl cevap verdiği şeklinde belirlenmiştir. Yöntem olarak iki düzeyli analiz tercih edilerek birinci analiz düzeyinde hakikat sonrası durum ve dijital toplum, kamu diplomasisinin dönüştüğü sistemin yapısı olarak incelenecektir. Bu analiz düzeyinde Gramsci'nin interregnum kavramı temelinde mevcut uluslararası sistemin ölemediği ve bu nedenle de yenisinin kurulamadığı varsayımı üzerinden belirsizlik sisteminde hakikat sonrası durum, sosyal medya toplumu ve bunların temelinde tarihte hiç olmadığı kadar bir meydan okuma olarak yükselen dezenformasyon sorunsalının sistematik bağlamı analiz edilecektir. İkinci analiz düzeyinde hakikat sonrası durumda ve dezenformasyon sorunsalının ana aktörleri olarak bilişim aktörleri üzerinden kamu diplomasisinin dönüşümü ve meydan okumaları tartışılacaktır. Bu bağlamda makalenin temel argümanı olarak, 2000'li yıllardan günümüze hakikat sonrası durum ve sosyal medya toplumunun kamu diplomasisini dönüştürdüğü diğer taraftan dezenformasyon ve onun bilişim aktörlerinin kamu diplomasisine bir meydan okuma olarak

¹ Doç. Dr., Kırklareli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Kırklareli, Türkiye, muharremeksi@klu.edu.tr

yükseldiği ileri sürülmüştür. Kamu diplomasisinin sosyal medya toplumunun hakikat sonrası durumuna, dezenformasyonla mücadele ve krizi yönetimi hâlini alarak cevap verdiği tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Post-truth, hakikat sonrası, dezenformasyon, kamu diplomasisi, dijital diplomasi

ABSTRACT

This research analyses the transformation of public diplomacy, the challenges it faces, and how it responds to these challenges on the basis of post-truth situation and the problem of disinformation. In this context, the main research question of the article is determined how the post-truth situation and new informative actors affect public diplomacy, what kind of transformation they force, and how public diplomacy responds to such challenges about disinformation. The bi-level analysis is preferred as the research method of this study, the post-truth situation and digital society is examined as the structure of the system in which public diplomacy is transformed at the first level of analysis. While doing so Gramsci's concept of "interregnum" that assumes the existing international system is not dead so a new one cannot be established is applied so as to analyse the post-truth situation in the uncertain system, the social media society, and the systemic context of the disinformation, all of which has risen as a challenge to the system as never before in history. At the second level of analysis, the transformation and challenges of public diplomacy are discussed through informative actors in the post-truth situation and as the essential actors of the disinformation problem. In this context, this research argues that the post-truth situation and the social media society have transformed public diplomacy on the one hand, while on the other hand they have given rise to disinformation and its informative actors that pose significant challenge to the interpretation of public diplomacy since the 2000s.

Keywords: Post-truth, disinformation, public diplomacy, digital diplomacy, social media

EXTENDED ABSTRACT

In this study, the transformations in public diplomacy and the problem of disinformation that emerged as a challenge are examined on the basis of the post-truth situation. First of all, public diplomacy emerged as a diplomacy method with the developments in mass communication technologies and their transformation in politics in the 1960s. Therefore, the initial population of our analysis is the impact of digital communication tools on public diplomacy and the problem of disinformation that threatens society from politics to diplomacy.

The transformation in public diplomacy is analysed within the framework of the post-truth situation and on the basis of the problem of disinformation as a challenge. For this purpose, the effects of the post-truth situation on public diplomacy are examined by two levels of analysis. In the first level, the structure of the international system is evaluated through Gramsci's concept of interregnum. Although Gramsci expresses this concept as a process in which the old "dies" and the new is not "born" yet, this study identifies the international system, a liberal international order established after 1945, as a process in which the old "cannot die," and for this reason, the new "cannot be born."

In addition, the transformation and problems of public diplomacy are addressed through the new form of society characterized by different nuances such as the new digital society, mediatic society, and visual society that emerged with the effect of digital tools and social media in the post-truth era. In the second level of analysis, the transformation and challenges of public diplomacy are elaborated through informative actors in the post-truth situation and as the main actors of the disinformation. Based on the assumption that social media has emerged as an actor in the international system and all areas of global politics, the transformation of public diplomacy and the problem of disinformation which is the most significant challenge to it are examined in detail. In addition, truth platforms that emerged as a solution to the problem of disinformation among informative actors are also discussed as norm-setting actors.

Post-truth is treated as an analytical concept that reflects both the state of the 2000s era and the fundamental dynamic of the disinformation challenge faced by public diplomacy. In the social media society, which represents the social form of the post-truth situation, similar to before the 2000s, public opinion is no longer the object or victim, but the subject of lies, propaganda, and manipulation, because in these social media networks, individuals themselves produce and share lies, propaganda, and manipulation.

The rise of the social media phenomenon in the 2000s, as a new communication and interaction field and actor that affects and transforms all aspects of life from politics to economy and diplomacy, revealed the new social structure which is described as the mediatic society-social media society. It was these social networks that drove the transformation of public diplomacy in the 2000s. Public diplomacy has turned into a digital diplomacy in general, social media diplomacy in particular, and even specifically Twitter diplomacy, Instagram diplomacy, and Facebook diplomacy within the framework of these social networks since the 2000s. On the other hand, these social networks have also created a new cyber culture, digital culture, or social media culture. The most essential feature of it is the culture of speed or acceleration.

The rise of social media, in Guy Debord's words, has turned into a "spectacle society" and even a "picture society" with the effect of social networks such as Instagram on the modern social structure. In this society, life became mediatized, as Mark Deuze stated, meaning that we live with the media and even within the media. So, our measurement of value is proportional to our presence in the media and our visibility, likes, clicks, and retweets in the digital space. Even though ordinary individuals produce and disseminate disinformation on social media as informative actors, they spread and increase its effect on a global level with filter balloons, echo chambers, bot accounts, trolls, computational propaganda, and algorithms. Informative actors have evolved into power actors who provide information and decide who is right or wrong in global politics. This public discourse power and norm-setting authority of informative actors bring the power to determine the thoughts and perceptions of states and societies. In this context, it is argued that informative actors are potential challengers to states in general and public diplomacy in particular. In this sense, the disinformation problem itself and the fact-checking organizations that emerged as a solution to it are a challenge to both global politics and public diplomacy.

Giriş

Bu araştırmada post-truth (hakikat sonrası) durum temelinde kamu diplomasisindeki dönüşümler ve ona bir meydan okuma olarak ortaya çıkan dezenformasyon sorunsalı irdelenecektir. Öncelikle kamu diplomasisi, bir diplomasi yöntemi olarak 1960'larda kitle iletişim teknolojilerindeki gelişmeler ve bunların siyaseti dönüştürmesiyle ortaya çıkmıştır. Bu nedenle kamu diplomasisi, klasik diplomasiden farklı olarak devletten devlete ilişkiler yerine devletten topluma, hatta toplumdan topluma ilişkileri esas alan bir diplomasi yöntemidir. Dar anlamda kamu diplomasisi, kitle iletişim araçlarının etkisi bağlamında devletlerin kamuoylarıyla iletişim diplomasisidir. Kitle iletişim teknolojilerindeki gelişmeler sonucu televizyonun icadı, temelde siyaseti, özelde diplomasiyi dönüştürmüştür (Ekşi, 2018, s. 36). Artık siyasetin önemli bir bölümü medyada cereyan etmeye başlamış ve bu yönüyle medya siyaseti denen yeni bir olgu ortaya çıkmıştır. Medyanın, siyasetin bir alanı, hatta bir aktörü hâline gelmesi, literatürde ve siyaset arenasında dördüncü kuvvet olarak da nitelendirilmesinin önünü açmıştır. Kitle iletişim medyasının siyaseti dönüştürmesi, beraberinde diplomasinin de dönüşümüne yol açmıştır. Bu bağlamda diplomasinin de önemli bir bölümü aynen iç ve dış siyaset gibi medya önünde cereyan etmeye başlamıştır.

Medya siyaseti, temelde kitle iletişim araçlarının icadıyla ortaya çıkmıştır. Ancak kitle iletişim araçları aynı zamanda siyasette kamuoyu faktörünün de önem kazanmasını sağlamıştır (Street, 2011, s. 10). Bu bağlamda ünlü İspanyol sosyolog Manuel Castells'in de belirttiği gibi teknolojik determinizm çerçevesinde tek yönlü iletişim araçlarının dönüştürücü etkisinin medya siyaseti ve kamuoyu faktörünü ortaya çıkar-

diğı değil, teknoloji ile toplumun karşılıklı etkileşiminin sonucu olduğunu vurgulamak gerekmektedir (Castells, 2005, s. 3). Dolayısıyla kitle iletişim araçlarının toplum ve siyasete etkisinin karşılıklı etkileşimi sonucu siyaset ve diplomaside kamuoyu faktörü önem kazanmıştır. Bunun anlamı, siyasetin ve diplomasinin kamuoyunun desteğine ihtiyaç duymasıdır. Çünkü kitle iletişim araçları, birey ve toplumlara siyasal özne hâline getirmiştir. Siyasal özne hâline gelen birey ve toplumlar da siyaset ve diplomasiyle daha fazla ilgilenmeye başlamışlar ve siyasal taleplerini daha fazla medyada ifade etme imkânı bulmuşlardır. Bu durum da devlet ve karar alıcıları, politikalarını vatandaşlarına anlatma ve onların desteğini almaya zorlamıştır. İşte kitle iletişim araçları ve kamuoyu faktörünün siyasette önem kazanması olguları, kamu diplomasisi yöntemini ortaya çıkaran temel dinamiklerdir. Bu iki temel dinamik, artık diplomasinin elitist düzeyde yapımı ve yürütülmesinin terk edilmesini sağlayan süreci başlatmıştır. Çünkü artık vatandaşlar, kitle iletişim araçları sayesinde dünyada olup bitenlerden çok daha fazla bilgi edinmeye başlamışlar ve bu da onları devletlerinin dış politikalarını bilmeye, hatta etkilemeye yöneltmiştir. Devletler ve karar alıcılarda, vatandaşlarının desteğini alabilmek için kamuoylarına politikalarını anlatmak zorunda kaldıkları yeni bir siyaset biçimi olarak medya siyaseti gündeme gelmiştir.

Kamuoylarına yönelik bir diplomasi yöntemi olan kamu diplomasisi de işte bu temel dinamikler çerçevesinde bugünkü modern anlamıyla 1960'larda ortaya çıkmıştır. Çıkış noktası itibarıyla kitle iletişim araçları ve bunların siyaset ve diplomasiyi dönüştürmesi bağlamında kamu diplomasisinin 2000'lerdeki dönüşümünün de itici gücü, dijital iletişim araçları olmuştur. Dolayısıyla analizin başlangıç evrenini, dijital iletişim araçlarının kamu diplomasisine etkisi ve yine bu araçların siyasetten diplomasiye kadar toplumu tehdit eden dezenformasyon sorunsalı oluşturmaktadır.

Yöntem

Bu araştırmada kamu diplomasisindeki dönüşüm, post-truth (hakikat sonrası) durum çerçevesinde ve bir meydan okuma olarak dezenformasyon sorunsalı temelinde analiz edilecektir. Bunun için öncelikle hakikat sonrası durumun kamu diplomasisine etkileri, iki analiz düzeyinde irdelenecektir. Birinci analiz düzeyi olarak uluslararası sistemin yapısı, Gramsci'nin interregnum kavramı üzerinden değerlendirilecektir. Burada her ne kadar Gramsci, interregnum kavramı ile eskinin öldüğü ve yeninin henüz doğmadığı süreç olarak ifade etse de (Gramsci, 1992, s. 276) bu araştırmada uluslararası sistem, 1945 yılından itibaren kurulan liberal uluslararası düzen, Soğuk Savaş sonrası kavramı üzerinden eskinin ölemediği ve bu nedenle yeninin henüz doğmadığı süreç olarak nitelendirilecektir.

Ayrıca hakikat sonrası çağda dijital araçlar ve sosyal medyanın etkisiyle ortaya çıkan yeni dijital toplum, medyatik toplum ve görsel toplum şeklinde farklı nüanslarla

nitelendirilen yeni toplum biçimi üzerinden kamu diplomasinin dönüşümü ve sorunlarına değinilecektir. İkinci analiz düzeyi olarak hakikat sonrası durumda ve dezenformasyon sorunsalının ana aktörleri olarak bilişim aktörleri üzerinden kamu diplomasinin dönüşümü ve meydan okumaları tartışılacaktır. Sosyal medyanın uluslararası sistemde ve küresel siyasetin bütün alanlarında artık bir aktör olarak ortaya çıktığı varsayımından hareketle kamu diplomasinin dönüşümü ve ona en büyük meydan okuma olarak dezenformasyon sorunsalı ele alınacaktır. Ayrıca bilişim aktörleri arasında dezenformasyon sorununa karşı bir çözüm olarak ortaya çıkan doğruluk platformları, bir norm belirleyici aktör olarak tartışılacaktır.

Kuramsal ve Kavramsal Çerçeve: Gramsci'nin Interregnum Kavramı Bağlamında Hakikat Sonrası Durum

Kamu diplomasinin dönüşümü ve ona bir meydan okuma olarak yükselen dezenformasyon sorunsalının kuramsal arka planını, uluslararası sistemin yapısı ve hakikat sonrası durum oluşturmaktadır. Bu nedenle analizin başlangıç noktasını sistem düzeyinde uluslararası sistemin yapısı ve durumunu açıklayıcı bir kavram olarak Gramsci'nin interregnum kavramı üzerinden değerlendirmek mümkündür. Ancak Gramsci, interregnum kavramını 'eskinin öldüğü ve yeninin henüz doğmadığı süreç' olarak tanımlamıştı. Bu kavramdan hareketle İkinci Dünya Savaşı sonrası 1945 yılından itibaren Amerika Birleşik Devletleri (ABD) liderliğinde inşa edilen ve çeşitli dönüşümlerle yeni boyutlar kazanan kapitalist liberal uluslararası sistemi, 'eskinin ölemediği ve bu nedenle de yeninin doğmadığı bir süreç olarak düşünülebilir. 2000'lerde kamu diplomasinin geçirdiği dönüşüm ve dezenformasyon sorunsalı gibi meydan okumaların sistemik düzeyde bu sürecin ve uluslararası sistemin yapısından kaynaklandığı argümanını ileri süreceğiz. Bu nedenle de öncelikle uluslararası sistemdeki dönüşümleri ve bunların temel dinamiklerini ele almak, hakikat sonrası durumu ve bu yeni çağın ortaya çıkardığı yeni meydan okumaları anlamlandırmada sistemik çerçeveyi oluşturacaktır.

Günümüzün uluslararası sistemi, 'liberal uluslararası düzen' olarak nitelendirilmektedir. Liberal uluslararası düzen çalışmalarıyla öne çıkan G. John Ikenberry'nin de ifade ettiği üzere bu düzenin tarihsel arka planı, İkinci Dünya Savaşı sonrası 1945 yılından itibaren kurulması sürecine dayanmaktadır (Ikenberry, 2018, s. 7). Bu süreçte savaş sonrası güç dengelerinin değişimi ile birlikte ABD liderliğinde Batı'nın kapitalist liberal değerleri ve çıkarları temelinde hegemonik bir uluslararası sistem inşa edilmiştir. Her on yılda bir krize giren bu liberal uluslararası düzen, yeniden yapılandırılarak yaşatılmaya çalışılmaktadır. Bugün krize giren ve bu nedenle ölemediği için yeni bir sistemin de kurulmadığı liberal uluslararası sistemin düşünsel temeli, liberal düşünceye dayanmaktadır.

Liberal düşünce ise kısaca Aydınlanma geleneğinin bir uzantısı olarak modernizasyon sürecinin sonunda modern devletle paralel biçimde ortaya çıkan liberal dü-

şünce ve düşünürlere uzanmaktadır. Liberal düşünce geleneği, büyük oranda 17. yüzyılda John Locke'in Hukukun Üstünlüğü eserinden temel ilkelerini alan ve 18. yüzyılda ise Immanuel Kant'ın Ebedi Barış eseriyle cumhuriyet-demokrasi ilkeleri ve yine aynı dönemde Jeremy Bentham'ın Liberal Uluslararası Hukuk değerlerinden oluşmaktadır (Ikenberry, 2018, s. 13). Bu bağlamda ABD liderliğinde II. Dünya Savaşı sonrası kurulan liberal uluslararası düzen, temelde uluslararası hukuku barışın garantisi gören, uluslararası örgütleri barışın ve güvenliğin sağlayıcı unsurları olarak varsayan, demokratik değerleri ve serbest piyasa ekonomisini önceleyen bir sistem olarak tasarlanmıştır. Bu sistemde demokratik liberalizm, kamuoyunu öne çıkarmaktadır. Düzenleyici/kurumsal liberalizm ise uluslararası hukuk ve uluslararası örgütleri, uluslararası rejim ve küresel iş birliği modeli olarak öne çıkarmaktadır. Askeri liberalizm de askerî teknolojinin gelişimi ve karmaşık karşılıklı bağımlılığın artmasıyla savaş yerine karşılıklı çıkarların gelişeceğini varsaymaktadır (Ikenberry, 2018, ss. 13-21)

Temelde kural temelli bir sistem olarak nitelendirilen liberal uluslararası düzen, 1980'lerde neoliberalizm çerçevesinde dönüşüme uğramıştır. Özellikle bu dönemde pazar temelli bir toplum inşa edilerek her şey metalaştırılmış, birey ve toplum tüketici hâle getirilmiştir. Bu neoliberal dönemde sermaye/para, tarihte hiç olmadığı kadar güç ve nüfuz aracı olmuştur. 1990'larda ise bu neoliberal kurum ve değerler, küreselleşme ile evrenselleştirilmiştir. Böylece neoliberal küreselleşme, 1970'lerde krize giren liberal uluslararası düzeni, pazar ve sermaye temelli yeniden yapılandırmıştır (Babic, 2020, s. 776). Ancak 2000'lerde tekrar krize giren bu sistem, yeniden yapılandırılmadığı gibi Gramsci'den hareketle de ölememektedir. Ölemediği için de yeni sistem bir türlü doğmamaktadır.

Bu nedenle epistemik olarak yeni sistem kurulamadığı için ortaya belirsizlik siyaseti çıkmıştır (Surowiec & Manor, 2021, ss. xiii, 329) Bu belirsizlik siyaseti, Soğuk Savaş sonrası dönemden günümüze devam eden süreci kapsamaktadır. İkinci Dünya Savaşı'ndan Aralık 1991'e kadar olan dönemi niteleyen Soğuk Savaş döneminin temel dinamikleri, çok aşikâr olduğu için liberal uluslararası düzen, Batı bloğunda görece olarak sorunsuz yayılmış ve hâkim olabilmıştır. Ancak Sovyetler'in dağılmasıyla birlikte uluslararası sistemin yapısı değişmiş fakat yeni yapı belli olmadığı için dönemin adının belirlenemediği 'Post' (Sonrası) ekiyle uluslararası sistemin adı nitelendirilmiştir. Böylece Sovyetler'in dağılması sonrası döneme 'Soğuk Savaş Sonrası' denilmiştir. Her ne kadar daha sonra çok kutuplu yapı ve gevşek çok kutuplu yapı gibi yeni nitelendirme çabaları olsa da dönemin temel dinamiği, belirsizlik olarak kalmaya devam etmiştir. Bundan sonra da bir nevi her şeyin sonrası dönemine geçilmiştir (Haack, 2019, s. 259; Zenginoğlu, 2020, s. 807). Örneğin postmodern dönem ve post-truth gibi nitelermeler yaygınlaşma eğilimine girmiştir.

Bu bağlamda Sovyetler'in dağılmasıyla komünist ve sosyalist sisteminin kapitalist demokratik sisteme meydan okuyucu olarak yenilmesi, Fukuyama'nın 'Tarihin so-

nunun geldiği” tezini güçlendirmiştir. Ancak Fukuyama’nın liberal kapitalist düzenin, insanlığın ulaştığı en mükemmel seviye olduğu tezi ve savunduğu liberal uluslararası düzen de krize girmiştir (Fukuyama, 2006). Bu sistemik kriz, liberal uluslararası düzenin demokrasi, hukukun üstünlüğü ve demokrasiye güven gibi temel değerlerini de erozyona uğratmaktadır. İşte günümüzdeki çoğu sorunun, hakikat sonrası durumun ve dezenformasyon gibi meydan okumalarla karşı karşıya kalmamızın temelinde yatan, bu sistem sorunudur.

Liberal uluslararası düzenin, neoliberalizmin ve küreselleşmenin yani eski sistemin krize girmesi, küresel siyasette ve diplomasi alanında Rusya’nın Kırım ilhaki ve Ukrayna savaşı örneklerinde olduğu gibi uluslararası hukukun çiğnenmesi ve liberal uluslararası düzenin savaş yoluyla toprak kazanımını yasaklayan temel ilkelerini ve genel olarak kural temelli düzeni erozyona uğratmaktadır. Çin’in yükselişi ve Batı hegemonyasına karşı kendi kapitalist otoriter modelini yayma çabaları da liberal uluslararası düzene büyük meydan okumalar olarak öne çıkmaktadır.

Bununla birlikte liberal uluslararası düzenin kurucusu ve liderliğini yürüten ABD’nin Başkan Donald Trump döneminde bu düzenin temel ilkelerini bilfiil kendisinin terk etmesi, sistemin içerden de yıkılışını hızlandırmaktadır. Özellikle Başkan Trump döneminde küreselleşmeden vazgeçme, gümrük duvarlarını artırma, uluslararası ticaret karşıtı politikalar, popülist siyaset eğilimini güçlendiren nesnel gerçekler yerine duyguların öne çıktığı, yalan ve sahte haberlerin siyaset yapma biçimine dönüştüğü hakikat sonrası durum ortaya çıkmıştır. Nitekim 2017 yılında “Post-Truth, Post-West, Post-Order” (Hakikat Sonrası, Batı Sonrası, Düzen Sonrası) başlığıyla yayımlanan Münih Güvenlik Raporu’nda da liberal uluslararası düzenin temel ilkelerinin erozyona uğraması ve gerçek dışı bilgilerin yayıldığı hakikat sonrası durum, liberal uluslararası düzene tehdit olarak nitelendirilmiştir (Munich Security Report, 2017).

Hakikat Sonrası (Post-Truth) Durum

Bu araştırma, hakikat sonrası’nın 2000’ler döneminin genel karakteristiğini yansıtan anahtar kavram olduğu varsayımından hareket etmektedir. Başka bir ifadeyle hakikat sonrası, hem 2000’ler döneminin durumunu hem de kamu diplomasisinin karşılaştığı dezenformasyon meydan okumasının temel dinamiğini yansıtan analitik bir kavram olarak ele alınmıştır. Eğer bu araştırma, 1990’lardaki kamu diplomasisini ele alsaydı, o zamanın kavramı olan küreselleşme üzerinden analiz edilirdi. Zira küreselleşme olgusu ve kavramı, 1990’ların moda sözcüğü hâline gelmişti ama aynı zamanda dönemin niteleyici kavramı ve olgusuydu. Bu nedenle 2000’lerin temel niteleyici kavramı olarak hakikat sonrası ele alınmıştır. Literatürde de pek çok yazar, bu kavramı çağın niteleyicisi olarak ifade etmektedir (Lee, 2018, s. 10; Lewanddowsky, Ecker, Cook, 2017; Calcutt, 2016; Visvizi, Lytras, 2019; Field, 2018; Carlson, 2018).

Post-truth kelimesini ilk kez Steve Tesich, 1992 yılındaki “A Government of Lies” başlıklı makalesinde kullanmıştır (Brahms, 2020, s. 1). Ancak bu kelimenin küresel düzeyde aynen 1990'lardaki küreselleşme kavramı gibi popüler hâle gelmesi, Kasım 2016'da Oxford sözlükleri tarafından yılın kelimesi olarak seçilmesiyle mümkün olmuştur. Ayrıca yine aynı yıl gerçekleşen Brexit referandumu ve Amerikan seçimleri, hakikat sonrası siyaset kavramının yeni siyaset yapma biçimi olarak popüler hâle gelmesinde etkili olan iki temel örnek olayı temsil etmektedir.

Oxford sözlükleri “hakikat-sonrası” kavramını “Nesnel gerçeklerin, kamuoyunun şekillenmesinde, duygulara ve kişisel inançlara hitap edilmesi kadar etkili olmamasıyla ilişkili ya da buna delalet eden durumlar” olarak tanımlamıştır. Türkçe literatürde ise post-truth kelimesi, gerçek dışı, gerçek ötesi, gerçeklik ötesi, doğru ötesi, doğruluk sonrası, gerçek sonrası, gerçeklik sonrası, gerçeğin ötesi, gerçek üstü, hakikat ötesi, hakikat sonrası, post gerçek, post-hakikat, hakikat ötesilik gibi karşılıklar bulmaktadır. Görüldüğü üzere post-truth kelimesinin karşılığı olarak tek bir kelime söz konusu değildir. Bu makalede post-truth kelimesinin epistemik kaynağını postmodern felsefeden alması bakımından Türkçe karşılığı olarak hakikat sonrası tercih edilmiştir. Ayrıca yine postmodernizm çerçevesinde hakikat sonrası, bir durum olarak ele alınmıştır. Zira hakikat sonrası durumun düşünsel zeminini postmodernizm oluşturmaktadır (Lee, 2018, ss. 123-150).

Çünkü postmodernizmin görecelilik (relativizm) anlayışı, mutlak doğruların olmadığı, göreceli ve çoğul hakikatlerin olduğu varsayımı, hakikat sonrasına alan açmaktadır (Smith, 1997, s. 332). Postmodernizmde her şey görecelidir ve hiçbir bilgi kesin değildir. Zira postmodern düşüncede yorumlar vardır ve hiçbir yorum da diğerinden üstün değildir (Neufeld, 1993, s. 53). Nitekim hakikat sonrası da özü itibarıyla tek bir hakikatin olmadığı, kişiden kişiye değişen, herkesin kendi hakikati olduğu durumu yansıtmaktadır. Keyes, hakikat sonrası durumu, gerçeklik algısında rasyonalite yerine duygu ve inançların daha etkili olduğu, yalanın yumuşatılması, doğal karşılanması ve gerçeğin örtülmesi durumu olarak tanımlamıştır (Keyes, 2004). İşte hakikat sonrası durumun bir özelliği olarak herkesin kişisel deneyimi, inançları ve duyguları özelinde geliştirdiği hakikatleri, gerçekleri ve yorumları söz konusudur. Hakikat sonrası durum, temelde epistemik krize yol açmış ve kriz de liberal uluslararası düzen ve onun değerlerine olan güveni erozyona uğratan etkilere yol açmıştır. Buradan hareketle genelde siyasetten topluma kadar özelde kamu diplomasisine en büyük meydan okuma olarak yükselen dezenformasyon sorunsalının epistemik kaynağını da postmodern düşüncenin görecelilik ve mutlak hakikatin yokluğu anlayışının teşkil ettiği ileri sürülebilir.

Çünkü hakikat sonrası durumda belirleyici olan; veriler, bilimsel bilgiler, olgular değil, kitlelerin duygularıdır (Oruç, 2021, s. 9). Bunun da ötesinde bilimsel bilgilerin ve verilerin duruma göre farklı grupların, ülkelerin, medyanın farklı yorumları bağlamında birbirilerine karşı kullanabilecekleri silahlara da dönüşmesi eğilimi artmıştır. Nitekim

yine hakikat sonrası dönemde medya ortamında enformasyon savaşları, bilgi savaşları denen yeni bir olgu ortaya çıkmıştır. Malumat ve bilgi sadece iletişim aracı değil, çatışma aracı hâline gelmiştir. Bu nedenle 2000'ler döneminin yeni saldırı silahı, dezenformasyon olmuştur. Aslında tarihin başından beri yalan ve gerçek çatışması söz konusu olsa da 2000'lerde bilişim teknolojileri, dijitalleşme ve sosyal medya olgularının hakikat sonrası durumu ve dezenformasyonu tarihte hiç olmadığı kadar artırmış ve küresel düzeyde yayarak yoğunlaştırmıştır. Bu bağlamda hakikat sonrası durumun, dijital iletişim ve bilgi araçlarının ortaya çıkardığı yeni medyatik toplum biçimi, kamu diplomasisinin 2000'lerdeki en büyük meydan okuması hâline gelen dezenformasyonun hem zeminini teşkil etmekte hem de aktörü olmaktadır.

Sosyal Medyanın Yükselişi: Medyatik Toplum

Medyatik toplum, iletişim ve bilgi teknolojileri ve bunların toplumu karşılıklı dönüştürücü etkisiyle yeni hâl alan toplum yapısını ifade etmektedir. Nasıl ki tarımsal üretim döneminde tarım toplumu, sanayi devrimiyle sanayi toplumu ortaya çıktıysa bilgi ve iletişim teknolojilerinin etkisiyle de medyatik toplum biçimi ortaya çıkmıştır. Bu toplum yapısı, özellikle 1990'larda internetin sivil topluma sunulmasıyla birlikte gelişmeye başlamıştır. Manuel Castells, üç ciltlik Enformasyon Çağı eserinde bu toplum yapısını enformasyon ve ağ unsurlarının temel örgütlenme biçimi olduğu enformasyon toplumu ve ağ toplumu olarak nitelendirmişti (Castells, 2010). Bunun haricinde 1990'larda internet teknolojisi bağlamında bilgisayar toplumu, internet toplumu ve siber toplum gibi farklı adlandırmalar da söz konusu olmuştur. Bunun da ötesinde 1990'larda bilgi ve iletişim teknolojilerinde devrimsel nitelikteki gelişmeler, çağın adının da bilgi çağı ve iletişim çağı olarak nitelendirilmesinin önünü açmıştır. 2000'lere gelindiğinde ise bilişim teknolojisindeki baş döndürücü hızdaki gelişmeler, 1990'ların internet toplumundan çok daha ileri düzeyde sosyal medya temelinde yeni bir medyatik toplum yapısını ortaya çıkarmıştır.

Siyasetten ekonomi ve diplomasiye kadar hayatın bütün boyutlarını etkileyen ve dönüştüren yeni iletişim ve etkileşim alanı ve aktörü olarak 2000'lerde sosyal medya olgusunun yükselişi, medyatik toplum ve sosyal medya toplumu olarak nitelendirilen yeni toplum yapısını ortaya çıkarmıştır. İlk önce 2003 yılında sosyal ağ platformları kurulmaya başlanmış ve artık insanların iş alanında etkileşimini sağlayacak LinkedIn platformu, ardından 2004 yılında bugün de Meta olarak etkisini küresel düzeyde hâlâ devam ettiren Facebook sosyal ağı kurulmuş, 2005 yılında YouTube adlı video paylaşım platformu, 2006 yılında Twitter, 2007 yılında artık bedenimizin bir uzvu hâline gelen akıllı telefonlar hayatımıza girmiş, 2009 yılında anlık paylaşım platformu WhatsApp, 2010 yılında fotoğraf paylaşım ağı olarak Instagram gibi sosyal platformlar, yeni dijital toplumu, sosyal medya toplumunu ve medyatik toplumu ortaya çıkarmıştır. Bu yeni toplum biçimi, bireysel ilişkilerden, siyaset yapma biçimimize ve ekonomik ilişkileri-

mize kadar hayatın bütün yönlerini etkileyip dönüştürmektedir. Kamu diplomasisinin 2000'lerdeki dönüşümünün itici gücü de işte bu sosyal ağlar olmuştur. Kamu diplomasisi, bu sosyal ağlar çerçevesinde genelde dijital diplomasiye özeldir sosyal medya diplomasisine hatta tekil düzeyde Twitter diplomasisine, Instagram diplomasisine ve Facebook diplomasisine dönüşmüştür.

Diğer taraftan bu sosyal ağlar da beraberinde yeni bir siber kültür, dijital kültür ya da sosyal medya kültürünü ortaya çıkarmıştır. Bu kültürün en temel özelliği, hız ya da hızlanma kültürüdür. Artık bu yeni dijital toplumda neoliberalizm zemininde her şey çok hızlı üretilmekte, paylaşılmakta ve tüketilmektedir (Manor, 2021, s. 47). 2000'lerdeki bu kültürde küresel sisteme hâkim olan kapitalizm, 1990'larda neoliberalist küreselleşme ile evlenmişken bu sefer teknolojiyle özellikle bilişim teknolojisiyle evlenir ve tekno-kapitalizm hâlini alır. Hakikat sonrası durum ise uluslararası sistemden toplum ve yaşam biçimimize kadar hayatın bütün veçheleri, bu tekno-kapitalizm çerçevesinde dönüşmektedir (Oruç, 2021, s. 13). Bu bağlamda tekno-kapitalizm olgusunu, liberal uluslararası düzenin kendini ve krizini teknoloji üzerinden yeniden aşma çabası olarak değerlendirebiliriz.

Çünkü liberal uluslararası düzen, 1990'larda neoliberalizm ve küreselleşme ile hem krizini aşmış hem de kendini yeniden yapılandırabilmiştir. 2000'lerde ise teknolojiyi kapitalistleştirerek hem krizini aşma hem de yeniden yapılanma içerisine girmiştir. Teknolojinin kapitalistleştirilmesi, beraberinde bilgi ve bilimin de kapitalistleştirilmesinin önünü açmıştır. Bunun anlamı, hakikat sonrası durumda ve sosyal medya toplumunda bilgi ve bilimin kapitalizmin hizmetine girmesi ve metalaşmasıdır. Hakikat sonrası durumda bilim ve bilgi hakikatin değil, kapitalizmin tahakkümüne ve hizmetine girmesi demek olmuştur. Bu da bilgi ve bilime şüpheci ve güvensiz tutum eğilimine ivme kazandırmıştır. Özellikle sosyal medyada bunun yansımaları, olgu ile kanaatin yan yana sunulması ve herkesin kendi bilimi ve yorumunun olması durumunu ortaya çıkarmıştır. Bunun sonucu ise dezenformasyon sorunsalının özelde kamu diplomasisine ama genelde liberal uluslararası düzene en büyük meydan okuma hâline gelmesidir. Bu bağlamda liberal uluslararası düzenin teknolojik kapitalizm üzerinden krizi aşma ve yeniden yapılanma stratejisi, hakikat sonrası durum ve dezenformasyon meydan okumalarının da önünü açmıştır.

2000'lerdeki dezenformasyon meydan okuması, sosyal medyanın hem bir haber kaynağı hem de bilgi kaynağı olarak yükselişinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bunun da ötesinde bu dönemde sosyal medya, medyatik toplum olarak nitelendirilen yeni bir toplum yapısını ortaya çıkarmıştır. Sosyal medyanın yükselişi, Guy Debord'un ifadesiyle yeni toplum yapısının, Instagram gibi sosyal ağların etkisiyle gösteri topluma hatta resim toplumuna dönüşmüştür (Debord, 1996, s. 14). Bu toplumda Mark Deuze'nin ifade ettiği üzere hayat medyatikleşmiş durumdadır (Deuze, 2011, s. 64). Bunun anlamı, medya ile hatta medyada yaşıyoruz. Artık değer ölçümüz, medyada var

olma ve dijital alanda görünürlüğümüz, beğeni, tıklanma ve retweet edilme ile orantılı olmaktadır. İşte bu toplum yapısı, medyatik kültürü ortaya çıkarmıştır. Hakikat, sosyal medyada yazılanlar olmakta ve bilgi kaynağı, sosyal medya olmakta; bilgi ve içerikler sosyal medyada üretilmekte ve paylaşılmaktadır. Hangi bilgi ve resim daha çok paylaşılsa ve beğenilirse doğru, gerçek ve hakikat o olmaktadır. Bunun da ötesinde bu hakikat sonrası durumun sadece medya ile sınırlı olmayıp çağın genel karakteristiği olmasıdır. Başka bir ifadeyle bu durum, zamanın ruhu (zeitgeist) ve tarihsel moment (ivme) durumudur. Çağımızın ruhu olarak her yerde hazır ve nazır olan hakikat sonrası durumun yeni toplumu, sosyal medya toplumu olmuştur.

1960'lı yıllarda kitle iletişim teknolojileri bağlamında Marshall McLuhan, çok erken bir tarihte büyük bir vizyonla 'küresel köy' kavramını ortaya atarak herkesin birbirinden haberdar olacağı yeni toplum biçimini ifade etmişti (McLuhan, 2001). 2000'lerde ise sosyal medya, yeni toplum biçimini Facebook, Instagram, Twitter gibi sosyal ağlar ve Google ile bir anlamda Michel Foucault'nun herkesin birbirini gözetlediği küresel dijital panoptikonu hâline getirmiştir (Oruç, 2021, s. 79). Dolayısıyla 1960'larda kitle iletişim araçlarıyla başlayan, 1990'larda internet temelinde dönüşen ve 2000'lerde sosyal medya ile yeni bir medyatik toplum, sosyal medya toplumu ve dijital toplum yapısı ortaya çıkmıştır. Bu toplum yapısının yeni aktörleri olarak bilişim aktörleri, normatif güçleriyle yükselmeye başlamışlardır.

Bilişim Aktörleri: Küresel Siyasetin Yeni Normatif Gücü

Küresel siyaset, Soğuk Savaş sonrası yeni devlet dışı aktörlerin ortaya çıkması ve etkilerini artırımlarıyla paradigmatik bir dönüşüm geçirmiştir. Uluslararası örgütler, ulusal-uluslararası sivil toplum kuruluşları (STK), çok uluslu şirketler, terör örgütleri, çevre örgütleri, demokrasi örgütleri, azınlık hakları ve kadın hakları örgütleri hatta bireyler, 1990'larda önemi ve etkisi artan yeni devlet dışı aktörler olarak küresel siyaseti, devletler arası ilişkilerden küresel ilişkilere dönüştürmüştü. Bu yeni devlet dışı aktörlerle 2000'lerde sosyal medya temelli yeni bilişim aktörleri eklenmiş ve böylece küresel siyasetin aktörleri çeşitlenmenin ötesinde yapısal düzeyde dönüşüm sürecine girmiştir.

Bilişim aktörleri olarak genelde bilgi ve iletişim teknoloji şirketleri, medya şirketleri, sosyal medya şirketleri özelde Facebook, Twitter, Instagram ve Google gibi şirketlerin yanı sıra dezenformasyona karşı 2003 yılında kurulmaya başlanan doğruluk kontrolü (fact-checking) kuruluş, şirket ve platformları yer almaktadır. Bu araştırmada bilişim aktörleri olarak tanımladığımız bu aktörleri, Bjole de dijital güç merkezleri olarak nitelendirmektedir (Bjole, 2020, s. 405). Özellikle 2016 yılında Brexit referandumu ve Amerikan seçimleri sonrası doğruluk kontrolü kuruluşları, küresel düzeyde artış eğilimine girmiştir. Nitekim Ağustos 2022 itibarıyla dünyada yüzün üzerinde doğruluk kontrolü (fact-checking) kuruluşu bulunmaktadır. Türkiye'de ise 2009 yılında yalansavar.org adlı

kuruluş ile başlayan doğruluk kontrolü oluşumları, muhtesip, doğruluk payı, gunun-yalanlari.com, malumatfuruş.org, teyit.org, doğrula.org, factcheck.tr gibi başlıca sekiz adet kuruluş öne çıkmaktadır (Ünver, EDAM, 2020, s. 5).

Doğruluk kontrolü kuruluşları, hakikat sonrası durum ve dezenformasyon sorun-salına karşı bir çözüm olarak ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu bağlamda hakikat sonra-sı durum ve dezenformasyonun kendi aktörlerini de ortaya çıkardığı anlaşılmaktadır. Sosyal medyada sıradan bireyler de dezenformasyon, üretse ve yaysa da filtre balonları, yankı odaları/fanuslar, bot hesaplar, troller, hesaplmalı propaganda ve algoritmalarla esas küresel düzeyde yayılmakta ve etkisini artırmaktadır. Çünkü filtre balonları, sosyal medyada belli, seçilmiş bilgi ve malumatları toplayarak bir nevi sosyal medya kullanıcı-larını bu seçilmiş hapishaneye hapsedmektedir (Açıkalın & Sarı, 2021, s. 1692). Böylece hesaplmalı propaganda niteliğinde hareket eden filtre balonları, algoritmalarla belli inanç, duygu, düşüncelere göre seçilen gönderilerle sosyal medya kullanıcılarını kitle olarak yönlendirebilmektedir. Bu algoritmalar, yankı odalarını oluşturmakta ve böy-lece benzer görüşe sahip kitleleri toplayıp yönlendirebilmektedir. Bunun siyasete en temel etkisi ise toplumu kutuplaştırmasıdır. Yine dezenformasyon aktörü olarak troller de hakikat sonrası durumun alan açmasıyla doğru ve gerçek kaygısı gütmeden hatta kasıtlı dezenformasyon üreten ve yayan aktörlerin başında gelmektedir. Bu bağlam-da dezenformasyon sorunsalı, hakikat sonrası durumun ve sosyal medyanın bir ürünü olarak ortaya çıkmış ancak dezenformasyon kendi aktörlerini de beraberinde ortaya çıkarmıştır. Bu nedenle dezenformasyon, sadece bir nesne değil aynı zamanda troller, filtre balonları, yankı odaları ve doğruluk kontrolü kuruluşlarıyla da bir özne olarak da siyasete ve kamu diplomasisine büyük bir meydan okumayı teşkil etmektedir.

2000'lerin başında ABD'de bağımsız bir kuruluş olarak ortaya çıkan bu doğruluk kontrolü platformları, yalan haber, popülizm, hakikat sonrası durum ve sosyal medya-daki dezenformasyona karşı hızla küresel düzeyde yayılmaya başlamıştır. Başlangıç-ta dezenformasyona karşı bir panzehir olarak ortaya çıkan bu kuruluşlar, kendilerini yalan haber ve dezenformasyonla mücadele aktörleri olarak lanse etmişlerdir. Ancak zamanla doğruluk kontrolü kuruluşları, küresel siyasetin norm belirleyici aktörü hâ-line gelmişlerdir (Açıkalın & Sarı, 2021, s. 1694). Özellikle de kimin doğru, kimin yanlış olduğunu belirleme otoritesi hâline gelen bilişim aktörleri, artık yeni küresel siyasette söylem ve normatif güçleriyle devletlere de meydan okuyucu hâline gelmişlerdir.

Bu bağlamda eleştirel çerçevede doğruluk kontrolü kuruluşları ve faaliyetleri irde-lendiğinde, başlangıçta lanse edildikleri kadar çok masum olmadıkları ileri sürülebilir. Bunun en temel nedeni, doğruluk kontrolü kuruluşlarının dezenformasyona karşı top-lumları doğru bilgilendirmeyi esas alarak kurulup faaliyetlere başladıktan sonra ger-çekliği belirlemede otorite hâline gelmeleri ve bu şekilde küresel siyasetin yeni norm belirleyici aktörü olmalarıdır. Çünkü bu kuruluşlar, küresel siyasette kimin doğru kimin yanlış yaptığı ve bilgi verdiği karar veren bir güç aktörüne dönüşmüşlerdir. Bu güç

ise, bilişim aktörlerinin küresel siyasetin kamusal söylem üzerinde yeni bir normatif güç ve yönetim gücü olarak yer almasını sağlamıştır. Bilişim aktörlerinin bu kamusal söylem gücü ve norm belirleyen otoritesi, devletler ve toplumların düşünce ve algılarını da belirleme gücünü getirebilmektedir (Göksu, 2021 s, 34). Dolayısıyla sosyal medya ile Habermas'ın kamusal alanı, sadece küresel kamusal alana dönüşmekle kalmadı, bu alanda bilişim aktörlerinin normatif gücüyle söylem hakimiyeti kurmasına da yol açmıştır (Habermas, 1991).

Buna karşı bilişim aktörlerinin bu güce sahip olmaları beraberinde bunların meşruiyet sorunsalını da ortaya çıkarmıştır. Çünkü bu aktörlerin kamusal söylem üzerindeki güçleri ve norm belirleme güçleriyle kimin doğru olduğuna karar verme otoritelerinin de sorgulanması gerekmektedir. Doğruluk kontrolü kuruluşları kimin doğru olduğuna karar verirken aslında siyaseti hatta gerçekliği belirlemektedir. Böylesine büyük bir gücün doğal olarak masum olarak değerlendirilmesi de mümkün değildir. Hatta devletlerin bu gücü masum olarak değerlendirmeleri de 2000'lerde jeopolitik mücadelenin arttığı olgusu ve realist kuram çerçevesinde küresel siyasetin bir güç mücadelesi ve bunun başat aktörünün devlet olduğu varsayımından hareketle de mümkün değildir. Özellikle bu kuruluşların kuruldukları ülkelerin hatta çeşitli şirket ya da baskı-çıkar gruplarının lehine diğer ülke, toplumları ve kamuoylarını, sahip oldukları bu normatif güçle yönlendirme ve algı operasyonları gerçekleştirmeleri de mümkündür. Dolayısıyla doğruluk kontrolü kuruluşlarının çeşitli ülke ve grupların çıkarları için diğer ülke ve toplumlara karşı algı operasyonları gerçekleştirme ihtimali ve riskinin göz ardı edilmesi pek mümkün değildir. Bu bağlamda bilişim aktörlerinin genelde devletlere özeldir. Bu anlamda dezenformasyon sorunsalının kendisi de buna karşı çözüm olarak ortaya çıkan doğruluk kontrolü kuruluşları da hem küresel siyasete hem de kamu diplomasisine bir meydan okumadır.

Bir Meydan Okuma Olarak Dezenformasyon

Hakikat sonrası durumun toplum biçimi olan sosyal medya toplumunda kamuoyları, 2000'ler öncesi gibi yalanın, propagandanın ve manipülasyonun artık nesnesi, mağduru değil, öznesidir. Çünkü bu sosyal medya ağlarında artık bireylerin bizatihi kendileri yalanı, propagandayı ve manipülasyonu üretmekte ve paylaşmaktadır. Bu nedenle sosyal medya 2000'lerde, dezenformasyon sorunsalının tarihte hiç olmadığı kadar küresel düzeyde anlık yaygınlaşmasına ve toplumsal yaşamdan demokrasiye, siyasete ve diplomasiye kadar çok boyutlu bir meydan okumaya yol açmıştır.

Dezenformasyona yol açan temel unsur, sosyal medyanın uzman olsun ya da olmasın herkesin bilgi, enformasyon-malumat, haber ve içerik üretmesine imkân tanıyan özelliğidir. Sosyal medyada herkesin içerik üretebilmesi, aşırı enformasyon, bilgi

bolluğu hatta bilgi paradoksu sorunlarına yol açmıştır. Bu anlamda aşırı enformasyon, paradoksal biçimde bilgisizlik ve cehaleti artırmaktadır. Bunun da ötesinde sosyal medyada bilgi üretiminden malumat ve haber üretimine kadar artık uzmanların ve kurumların tekeli de ortadan kalkmıştır. Çünkü sosyal medya, isteyen herkesi haber paylaştığında ve paylaştıkları haberler eğer çok beğeni aldıysa ya da çok retweet edildiyse o kişiyi vatandaş gazeteci hâline getirmektedir. Dolayısıyla sosyal medyada herkes, gazeteci gibi haber-malumat paylaşımı yapma hatta içerik üretme imkânına sahip olmaktadır. Bu da editöryel süreçlerden geçmeyen kontrolsüz malumat, bilgi ve haberlerin üretilmesi ve paylaşılmasına neden olmakta ve bunun sonucunda sosyal medya, tam bir dezenformasyon alanına dönüşmektedir.

Bu bağlamda sosyal medya, dezenformasyonun üretildiği ve yaygınlaştığı platform olarak öne çıkmaktadır. Sosyal medyada herkesin metin, içerik ve haber üretebilmesi, aslında dezenformasyona yol açan en temel faktördür. Çünkü sosyal medyada herkesin içerik üretebilmesi, bilgiyi anonimleştirmektedir. Anonim içerikler de çoğunlukla dezenformasyon olarak karşımıza çıkmaktadır. Sosyal medyanın hem bir haber hem de bilgi kaynağı olarak yükselişi, temelde olgu ile kanaat, haber ile yorum arasındaki çizgiyi muğlaklaştırarak hakikat sonrası durumu ortaya çıkarmaktadır. Sosyal medyada milyarlarca haber, malumat, bilgi ve anlatı içerisinden kitle, mevcut önyargıları, inanç ve düşüncelerine en uygun olanı olağanüstü bir hızla paylaştığında, en çok tıklanan, paylaşılan, retweet edilen en çok rağbet edileni doğru konumuna yükseltmekte, başka bir deyişle toplumsal değer hâline getirmektedir. Bu nedenle filtre balonları ve yankı odaları gibi ağları kuranlar, kitleleri seçilmiş düşünce ve duygulara yönlendirme arayışına girebilmektedir. Bu da dezenformasyon sorunsalını daha büyük bir tehdit hâline getirmektedir. Çünkü sıradan bireylerin ürettiği ve paylaştığı dezenformasyon, çoğunlukla sınırlı kalırken hesaplamalı propaganda ürünleri olarak filtre balonları ve yankı odalarının algoritmalarıyla daha büyük kitleleri yönlendirmesi mümkün olabilmektedir.

Bu filtre balonları ve diğer algoritmalar, hakikat sonrası durumda sosyal medya ortamında belirleyici olanın veriler, bilimsel bilgiler ve olgular değil, kitlelerin duyguları olmasından hareket etmektedir. Bu nedenle sosyal medyada herkes, kendi kimliği, ideolojisi ve değer yargılarına göre konu, olay, malumat ve haberleri anlamlandırabiliyor, yorumluyor ve inanıyor olduğu için bu filtre balonları ve algoritmaların tuzağına rahatça düşebilmektedir. İşte bu durum, dezenformasyonun ortaya çıkışı ve küresel düzeyde yaygınlaşmasının temel dinamiğini teşkil etmektedir.

Hakikat sonrası durumda gerçek dışı haber ve bilgilerin paylaşımının sosyal medya ve bu alanda yer alan filtre balonları gibi aktörler aracılığıyla hız kazanması ve küresel düzeyde yayılması, dezenformasyonun 2000'lerin en temel toplumsal meydan okuması hâline gelmesine yol açmıştır. Bu durum, Türkiye'yi de çok yakından ilgilendirmektedir. Nitekim 2018 yılında Oxford Üniversitesi Reuters Enstitüsü tarafından yayımlanan dezenformasyon araştırmasında Türkiye, %49'luk bir oranda en çok de-

zenformasyona maruz kalan ülke olarak öne çıkmıştır (Yanatma, 2018). Bu da Türkiye'nin kamu diplomasisinin yeni hikâye anlatımından çok, büyük oranda yalan haber ve dezenformasyonla mücadeleye dönüşmesine yol açmıştır. Nitekim İletişim Başkanı Fahrettin Altun, 5 Ağustos 2022 tarihi itibarıyla İletişim Başkanlığı bünyesinde Dezenformasyonla Mücadele Merkezi kurulduğunu açıklamıştır (Altun, 2022).

Dezenformasyon, temelde kasıtlı olarak yalan/sahte haber ve malumatların üretilmesi ve paylaşılmasını içermektedir. Dezenformasyonun 2000'lerdeki en önemli farkı, sosyal medya ve bu alandaki yeni aktörler aracılığıyla çok hızlı bir şekilde küresel düzeyde paylaşılması ve yayılmasıdır (Çömlekçi, 2019, s. 1551; Aydın, 2020, s. 78). Bunda hakikat sonrası durum ve dijital toplumun ortaya çıkardığı hızlanma kültürü ve bunun bir sonucu olarak bilgiden habere kadar her şeyin bir an önce paylaşılması ve beğeni alma arzudur. Bu nedenle tarihin bütün dönemlerinde var olan dezenformasyonu, 2000'lerde toplumsal ve siyasal bir meydan okuma hâline getiren bir unsur da bu hızlı paylaşma ve beğeni alma arzusu olmuştur.

Kamuoyunu şekillendirmede nesnel gerçeklerden çok duyguların hâkim olması durumu olan hakikat sonrası durum genelde siyasal iletişime özelde kamu diplomasisine büyük bir meydan okumadır. Çünkü dezenformasyon ve onun filtre balonları, yankı odaları ve algoritma uygulamaları artık bilgi savaşlarının tank, tüfek ve savaş uçağı gibi mühimmatları ve silah aracı hâline gelmiştir. Aynı zamanda dezenformasyonu esas yayan hesaplamalı propaganda araçları olan yankı odaları, filtre balonları, kasıtlı olarak sahte haber, yanlış bilgi ve malumatların sosyal medyada dolaşıma sokulması anlamında psikolojik bir silah aracı olarak da kullanılmaktadır. Bu şekilde dezenformasyonla kamuoylarının algıları şekillendirilmekte ve yönlendirilmektedir. Bu bağlamda dezenformasyon, onun aktörleri ve uygulamaları üzerinden kamuoylarına karşı algı operasyonlarının gerçekleştirilmesidir. Kamuoylarına doğru bilgiler üzerinden politikaları anlatma ve bu şekilde onları etkileme ve ikna etme yöntemi olan kamu diplomasisi 2000'lerde dezenformasyon, onun aktör ve uygulamalarının meydan okumasıyla karşı karşıya kalmaktadır. Buna karşı kamu diplomasisi ilk önce reaktif biçimde davranarak dezenformasyonla mücadele yöntemini geliştirmiş ve yalan haberleri ortaya çıkarma yöntemini benimsemiştir. Daha sonra dezenformasyona karşı kriz yönetimi hâlini alan kamu diplomasisi, dezenformasyonun en çok üretildiği ve yayıldığı platform olan sosyal medyaya yönelik dijital diplomasi yöntemini benimsemiştir.

Dijital diplomasi yöntemiyle kamu diplomasisi, dezenformasyonla mücadele çerçevesinde haber kaynaklarını çeşitlendirme, alternatif anlatı üretme, dezenformasyonu çürütme gibi yöntemler geliştirmiştir. Dijital diplomasi literatürünün öncüsü sayılabilecek Corneliu Bjola, dijital dezenformasyon ve propagandayla mücadele için beş taktik geliştirmiştir (Bjole, 2019, s. 2). Bjole, inkâr etme (ignoring) taktiği ile dezenformasyon ve propagandanın fazla yayılmaması için öncelikle muhatap alınmaması, görmezden gelinmesi ve sonra da inkâr edilmesini önermektedir. İkinci olarak kirli

çamaşırıları dökme (debunking) yöntemiyle hem yanlışları hem de onu ortaya atanı ifşa etmeyi önererek bir nevi doğruluk kontrolünü uygulamayı esas almaktadır. Üçüncü olarak durumu tersine çevirme (turning the tables) ile dezenformasyon, uydurma haber, manipülasyonların mizahını yaparak çürütme, onların gücünü onların zayıflığı hâline getirme yöntemini kullanmayı önermektedir. Ayrıca dezenformasyon, uydurma haber, manipülasyon vb. yapanlara yaptırım uygulama yöntemini öne çıkarmaktadır. Ancak bunun hükümetlerin sosyal medya düzenlemesini içeren kanunlarla mümkün olabileceğini söyleyebiliriz ki, bu konuda Türkiye, geç de olsa Avrupa'dan sonra sosyal medya düzenlemesini 29 Temmuz 2022 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM)'nde onaylamıştır. Dördüncü olarak itibarı sarsma (discrediting) yöntemiyle dezenformasyon, uydurma haber ve manipülasyon yapanların itibarını sarsarak onların, kamuoyları gözünde güvenilmez olduğunu göstermek gerekiyor, böylece onların yaydığı dezenformasyonun etkisiz hâle geleceği anlayışı söz konusudur. Beşinci taktik olarak bozma (disrupting), dezenformasyon, uydurma haber ve manipülasyon yapanların çevrimiçi network ağlarını bozma yöntemidir. Bunun için ilk önce dezenformasyonu yayanların network/ağ haritasını ve kaynağını ifşa etmek, sonra çevrimiçi ağlarda eşik bekçisi kullanarak yayılmayı önlemek, son olarak ise eşik bekçileri, sivil toplum kuruluşları (STK'lar) ve sosyal paydaşlarla angajmana girerek dezenformasyonu engellemek ve açığa çıkarma aşamalarının uygulanması gerekmektedir (Bjole, 2019, ss. 2-8).

Tartışma ve Sonuç

Hakikat sonrası durumda gerçek ve doğrunun anlatımı alanında yeni bir mücadele başlamıştır. Bu mücadele sahte ile gerçeğin, doğru ile yanlışın mücadelesi olarak enformasyon savaşları ya da bilgi savaşları olarak da nitelendirilmektedir. Ayrıca 2000'lerde sosyal medya ile dijital propaganda, algı operasyonları, bot hesaplar, yankı odaları ve algoritmalarla kamuoylarının düşünce ve görüşlerini ve gerçeklik algılarını şekillendirme ve yönlendirmeye yönelik bir mücadele söz konusudur. Öyle ki, hakikat sonrası durumda gerçek ile sahtenin mücadelesi ve dezenformasyon, çağımızın ruhu hâline gelmiştir.

Sahte haberler, dezenformasyon ve bunların etkili uygulayıcılarından bot hesaplar, yankı odaları ve algoritmalar, Melissen'in de vurguladığı gibi küresel siyaseti ve güç dengelerini etkilemektedir (Melissen, 2018, s. 4). Bunun da ötesinde uluslararası sisteme tehdit teşkil eden dezenformasyon ve bilişim aktörleri, uluslararası güvenliği de kırılgan hâle getirmektedir. Bot hesaplar ve dezenformasyon, toplumların uluslararası sisteme ve kurumlarına güvenini zedelemekte, sistemin epistemik kaynağı olan değerlerini de erozyona uğratmaktadır. Bunun sonucunda sosyal medyada dezenformasyona maruz kalan birey ve toplumların kural temelli liberal uluslararası sisteme ve onun değerleri olan demokrasi, hukukun üstünlüğü ve insan haklarına güveni azalmakta ve bu durum belirsizlik siyasetini beslemektedir. Özellikle koronavirüs salgını-

la ortaya çıkan küresel pandemi sürecinde toplumların korku ve endişeleri artmakta hatta Evren Balta'nın ileri sürdüğü gibi yeni bir tedirginlik çağı gelişmektedir (Balta, 2019). Çünkü pandemi sürecinin küresel düzeyde korkuları tetiklediği hakikat sonrası durumda toplumların güvendikleri kurum ve değerleri, yalan ve manipülasyonlarla, sosyal medyada dezenformasyona maruz kalarak, sarsılmaktadır.

Bu bağlamda Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanı Fahrettin Altun'un ifade ettiği üzere hakikat sonrası durum ve dezenformasyon, kamu diplomasisinin de zeminini dönüştürmekte hatta erozyona uğratmaktadır (Altun, 2021). Çünkü dezenformasyon ve onun bot hesaplar ve filtre balonları gibi uygulayıcıları, kamuoylarının parçalanması ve kutuplaşması sorunlarını beslemektedir. Öyle ki, 2016 yılında Brexit referandumu ve Amerikan seçimlerinden itibaren veri ve olgulardan çok duyguların hâkim olduğu siyasetin hakikat sonrası biçimine dönüştüğü, popüler siyasetin ve kutuplaşmanın artması olguları, küresel siyasetin gündemini meşgul etmeye başlamıştır. Ayrıca 2010 ve 2011 yıllarında 'Arap Baharı' ayaklanmalarında, Eylül 2011'de Amerika'nın New York eyaletinde başlayan 'Wall Street'i İşgal Et' hareketinde, 2014 yılında Rusya'nın Kırım ilhakkında ve 2017 yılındaki Fransa cumhurbaşkanlığı seçimlerinde dezenformasyon ve sosyal medyadaki bot hesapların, algoritmalar aracılığıyla toplumlar düzeyinde nasıl parçalanmalara yol açtığı gözlemlenmiştir.

Bu olgular, küresel düzeyde tedirginliği artıran ve belirsizliği besleyen unsurlar olarak uluslararası sisteme ve uluslararası güvenliğe tehdit ve meydan okuma olarak yükselmektedir. Diğer taraftan bu durum bir yandan devletlerin kamu diplomasisine bir meydan okuma teşkil ederken öte yandan devletlerin kamu diplomasisinin de önceliği ve mücadele alanı hâline gelmiştir. Çünkü dezenformasyon ve onu uygulayan bilişim aktörleri, uluslararası sistemin değerlerine olan güveni zedelemekle kalmamış, demokrasi ve hukukun üstünlüğü değerlerini de yıpratarak toplumları istikrarsızlaştırmaya sevk edebilmiştir. Bu olgular, hem toplumların hem devletlerin güvenlik kaygılarını artırmakta ve uluslararası güvenliği kırılgan hâle getirmektedir. Nitekim 2017 yılında yayımlanan Münih Güvenlik Raporunda 'İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana uluslararası güvenlik ortamı muhtemelen hiçbir zaman şimdi olduğu kadar kırılgan olmadı' tespiti yapılmıştır (MSC, 2017, s. 5).

Ayrıca Primig, Yarrow, Rothman ve Manners'in ileri sürdüğü gibi sosyal medya ve dezenformasyonla mücadele etmek için kurulan doğruluk platformlarının uluslararası sistemin normalini belirleme güçleriyle küresel siyasetin normatif gücü ve aktörü olarak yükselmesi de yeni bir meydan okumadır (Primig, 2022, s. 4; Yarrow, 2021, s. 622; Rothman, 2011, s. 58; Manners, 2022, s. 236). Çünkü bu aktörlerin kimin doğru kimin yanlış olduğuna karar verme gücü, uluslararası sistemde güç dinamiklerini değiştirmekle kalmamakta, aynı zamanda yeni güç aktörlerinin yükselmesine de alan açmaktadır. Bu nedenle doğruluk kontrolü aktörlerinin de meşruiyetinin sorgulanması gerekmektedir. Zira Başkan Trump'ın Facebook ve YouTube hesaplarının askıya alınması ve Elon

Musk'ın Twitter'ı bot hesaplar nedeniyle almaktan vazgeçmesi gibi olaylar, bilişim aktörlerinin meşruiyetinin sorgulanmasına yol açmıştır.

Diğer taraftan bu aktörlerin gücü, kamusal söylem alanında normatif güç olarak kendini göstermekte ancak sosyal medyadaki bu güçlerinin çevrimdışı etkilerinin de göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Foucault'dan hareketle, iletişimin temelde güce içkin olduğu varsayımı üzerinden bilişim aktörlerinin kamusal söylem gücü ve hakikat inşasıyla oluşan normatif güçleriyle hiyerarşik bir güç rejimi oluşturmalarının en temelde devlet aktörüne karşı da bir meydan okuyucu olarak yükselmelerinin devletle çatışmalarını getireceği anlaşılmaktadır (Cosentino, 2020, s. 17). Zaten bu aktörlerin artan bu gücü, kamusal söylem alanında devlet aktörüyle şimdilik kamu diplomasisi yöntemleriyle sosyal medyada mücadeleye yol açmıştır. Önümüzdeki süreçte bilişim aktörleriyle devlet aktörünün mücadelesinin hem kamusal söylem alanında hem de çevrimdışı jeopolitik alanda artarak devam edeceği öngörülebilir. Zira siyaset boşluk kaldırmayacağı gibi küresel siyasette ise devletlerin bu kamusal güç alanını boş bırakmayacağı varsayılabilir.

Sonuç olarak sosyal medyanın iletişim aracı, bilgi kaynağı ve hakikat sonrası olgusuyla dezenformasyon aracı hâline gelmesi, kamu diplomasisine büyük bir meydan okumayı temsil etmektedir. Kamu diplomasisi, 2000'ler döneminde dezenformasyon sorununa ve dijitalleşmeye karşı dijital diplomasi, sosyal medya diplomasisi hatta daha özelde Twitter diplomasisi gibi dönüşümlere uğramıştır. Bununla birlikte Philip Seib'in de ortaya attığı üzere kamu diplomasisi, dezenformasyonla mücadele bağlamında da anlık diplomasi biçimini almaktadır (Seib, 2012, s. 2). Ayrıca dezenformasyonla mücadele, kamu diplomasisini kriz diplomasisine de dönüştürmektedir. Son tahlilde 2000'lerde kamu diplomasisi, dezenformasyonla mücadele diplomasisine dönüşmüştür.

KAYNAKÇA

- Açıklalın, Ş. N. & Sarı, E. (2021). Post-truth ve dijital diplomasi. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 11(4), 1689-1701.
- Altun, F. (2022). İletişim Başkanlığı bünyesinde dezenformasyonla mücadele merkezi oluşturuldu. T.C. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı. Retrieved from <https://www.iletisim.gov.tr/turkce/haberler/detay/iletisim-baskanligi-bunyesinde-dezenformasyonla-mucadele-merkezi-olusturuldu>.
- Altun, F. (2021). Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanı Altun, Kamu Diplomasisi Koordinasyon Kurulunun ikinci toplantısına katılarak konuşma yaptı, T.C. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı. Retrieved from https://www.iletisim.gov.tr/turkce/yerel_basin/detay/cumhurbaskanligi-iletisim-baskani-altun-kamu-diplomasisi-koordinasyon-kurulunun-ikinci-toplantısına-katılarak-konusma-yapti.
- Aydın, A. F. (2020). Post-truth dönemde sosyal medyada dezenformasyon: Covid-19 (Yeni Koronavirüs) pandemi süreci. *Asya Studies*, 4(12), Yaz, 76-90.
- Babic, M. (2020). Let's talk about the interregnum: Gramsci and the crisis of the liberal world order. *International Affairs*, 96(3), 767-786.
- Balta, E. (2019). *Tedirginlik Çağı: Şiddet Aidiyet ve Siyaset Üzerine*, İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Bjole, C. (2019). "The 'dark side' of digital diplomacy: countering disinformation and propaganda", *ARI*, (5), January, 1-10.
- Brahms, Y. (2020). Philosophy of post-truth. *Institute for National Security Studies*.
- Carlson, M. (2018). The information politics of journalism in a post-truth age. *Journalism Studies*, 19(13), 1879-1888.
- Castells, M. (2005). The network society: From knowledge to policy. In Castells, M. & Cardoso, G. (Ed.), *The Network Society: From Knowledge to Policy* (ss. 3-22). Washington, DC: Center for Transatlantic Relations.
- Cosentino, G. (2020). *Social Media and the Post-Truth World Order: The Global Dynamics of Disinformation*, New York: Palgrave Macmillan.
- Çömllekçi, M. F. (2019). Sosyal medyada dezenformasyon ve haber doğrulama platformlarının pratikleri. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, (7), Uluslararası Türk Dünyası Basın Sempozyumu Özel Sayısı, Aralık, 1549-1563.
- Debord, G. (1996). *Gösteri toplumu* (Taşkent, O & Ekmekçi A., Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Deuze, M. (2011). Media life. In Papathanassopoulos S. (Ed.). *Media Perspectives for the 21st Century* (ss. 137-148), London: Routledge.

- Ekşi, M. (2018). *Kamu diplomasisi ve AK Parti dönemi Türk Dış Politikası*. 2. baskı, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Fukuyama, F. (2006), *The end of history and the last man*. Reissue basım, Washington D.C: Free Press.
- Göksu, O. (2021). Algı yönetimi: Geleneksel medya, siyasal iletişim ve dijital medya üçgeni üzerine. In Göksu, O. (Der.), *Algı Yönetimi: Siyasal ve Dijital İletişim, Sosyal Medya ve Kitle İletişimi* (ss. 11-35), Konya: Literatürk.
- Gramsci, A. (1992), *Selections from the prison notebooks of Antonio Gramsci* (Hoare Q. & Smith, G. N., Çev.). New York: Lawrence & Wishart, London, and International Publishers.
- Haack, S. (2019). Post “Post-truth”: Are we there yet?. *THEORIA*, (85), 258–275.
- Ikenberry, G. J. (2018). The end of liberal international order?. *International Affairs*, 94(1), 7–23.
- Keyes, R. (2004), *The post-truth era: Dishonesty and deception in contemporary life*. New York: St. Martin's Press.
- Manners, I. (2002). Normative power Europe: A contradiction in terms?. *JCMS: Journal of Common Market Studies*, 40(2), 235-258.
- Melissen, J. (2018), “Fake news – and what (not) to do about it”, *Clingendael Alert*, February, 1-5.
- Mcluhan, M. (2001). *Gutenberg galaksisi: Tipografik insanın oluşumu*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- McIntyre, L. (2018), *Post-Truth*, Cambridge: The MIT Press.
- MSC. (2017). *Munich Security Report 2017: Post-Truth, Post-West, Post-Order?*, Retrieved from <https://espas.secure.europarl.europa.eu/orbis/sites/default/files/generated/document/en/MunichSecurityReport2017.pdf>.
- Neufeld, M. (1993). Reflexivity and international relations theory. *Millennium: Journal of International Studies*, 22(1), 53-76.
- Oruç, M. S. (2021). *Post-truth durum: Sosyal medya çağında bilgi ve doğruluk*. İstanbul: Mahya Yayıncılık.
- Primig, F. (2022). The influence of media trust and normative role expectations on the credibility of fact checkers. *Journalism Practice*, (21), 1-21.
- Rothman, S. B. (2011). Revising the soft power concept: What are the means and mechanisms of soft power?. *Journal of Political Power*, 4(1), 49-64.
- Seib, P. (2012). *Real-time diplomacy: Politics and power in the social media*. 2. baskı, New York: Palgrave Macmillan.
- Smith, S. (1997). Epistemology, postmodernism and international relations theory: A reply to østerud. *Journal of Peace Research*, 34(3), 330-336.

Street, J. (2011). *Mass media, politics and democracy*. 2nd edition, New York: Palgrave Macmillan.

Ünver, A. (2020). *Türkiye'de doğruluk kontrolü ve doğrulama kuruluşları*. İstanbul: EDAM, retrieved from <https://edam.org.tr/wp-content/uploads/2020/06/Türkiyede-Doğruluk-Kontrolü-ve-Doğrulama-Kuruluşları-Akın-Ünver.pdf>.

Yarrow, D. (2021). From fact-checking to value-checking: normative reasoning in the new public sphere. *The Political Quarterly*, 92(4), 621-628.

Zenginoğlu, S. (2020). Küreselleşmenin post'ları: Post-modernizm, post-truth ve Post-covid. *USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi*, 2(4), 805-817.

Hakem değerlendirmesi/Peer review:

Dış bağımsız/Externally peer reviewed

Çıkar çatışması/Conflict of interest:

Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir/The author has no conflict of interest to declare

Finansal destek/Grant support:

Yazar bu makalede finansal destek almadığını beyan etmiştir/The author declared that this article has received no financial support.